

Nacionalna kriminološka konferenca Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije

17. aprila 2013 so člani Katedre za kriminologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru organizirali nacionalno kriminološko konferenco *Kriminaliteta, nered in družbeno nadzorstvo v času ekonomske krize – kriminološke refleksije*. Namen konference je bil zbrati prispevke, ki obravnavajo tematiko ekonomske krize v Evropi in Sloveniji ter njen vpliv na kriminaliteto, nered in družbeno nadzorstvo. Na konferenci je sodelovalo 18 predavateljev, ki so predstavili svoje poglede na dogajanje v Sloveniji v času krize kapitalističnega družbeno-ekonomskega sistema, sprememb demokratičnega političnega sistema in (pravne) države.

Uvodno predstavitev na konferenci je imela Alenka Šelih, ki je predstavila različne teoretične poglede na vpliv družbenih sprememb na razvoj kriminalitete. Ugotavlja, da je evropski prostor v 20. stoletju doživel štiri faze preobrazbe: prva so bili procesi demokratizacije po prvi svetovni vojni, druga procesi demokratizacije po drugi svetovni vojni in tretja procesi demokratizacije v 70. letih, s padcem avtoritarnih sistemov v Evropi (Španija, Portugalska, Grčija). Najobsežnejšo spremembo pa je predstavljal padec socializma in družbenopolitične spremembe v vzhodno- in srednjeevropskih državah. Pri tem je Alenka Šelih poudarila, da prehod iz socializma v kapitalizem ni samo sprememba sistema, temveč sprememba v produkcijskih razmerjih. Omenjene prehode, zlasti zadnjega, je avtorica pojasnila skozi različne kriminološke in sociološke teorije zahodnih in srednje- in vzhodnoevropskih avtorjev. Pogled, ki ga zagovarja avtorica, vključuje multikavzalni model razlage, ki ga poimenuje pristop šoka. Obsežne spremembe, ki so se zgodile, so prinesle šok za posameznika in družbo.

Zoran Kanduč se je dotaknil razvoja družb po drugi svetovni vojni, pri tem pa se je osredotočil na vprašanja razrednega boja. Pregled je začel s keynezianskim modelom in ga nadaljeval v obdobje *neoliberalizma*. Slednji je predstavljal kontrarevolucijo in vrnitev moči akterjem, ki so jo v 60. letih pričeli izgubljati. Takšna kontrarevolucija je v Sloveniji sovpadala z odcepitvijo in tranzicijo, ki je prinesla privatizacijo nekdanjega skupnega premoženja (zločin vseh zločinov), izkoriščanje in zatiranje. Kanduč je pri tem opozoril, da je prišlo (oziroma prihaja) do bizarne solidarnosti podrejenih do bogatašev. Ta je posledica ekonomske propagande, ki vključuje čaščenje bogatašev. Dobrodelnost slednjih, ki celi ravno

rane, ki jih povzročajo. Bogataši pa imajo na svoji strani tudi državo – še natančneje pravno državo, kjer je buržoazno pravo vir problema in ne njegova rešitev.

Benjamin Flander je opozoril na značilnosti in težave postmoderne družbe in na dejstvo, da je refleksija v družbi postmodernega kapitalizma v zatonu. Za postmoderne družbe je značilno delovanje dveh dejavnikov t. i. »dveh glavnih operaterjev«: velike pripovedi razsvetljenstva o emancipaciji in velike pripovedi neoliberalizma o učinkovitosti, funkcionalnosti in operativnosti. Znanstvena vednost deluje vedno bolj pod vplivom tržno-ekonomskih načel, ob tem pa na površje prihaja tudi kriza univerze. Tudi kriminološka vednost se dandanes legitimira s sklicevanjem na učinkovitost in uporabljivost. Za kriminološko vedo Flander zaključuje, da je mogoče identificirati tri središčne smeri: »demokratska kriminologija«, ki se nanaša na demokracijo, pravno državo, človekove pravice ipd.; »kriminološka doktrina zakona in reda«, ki vključuje neoliberalne/neokonservativne mutacije »demokratske kriminologije« – red, zakon, nadzor, varnost, kazni ipd. ter »znanost o kriminaliteti«, ki obsega aplikacijo naravoslovnih metod; pozitivistično-tehnicistične pristope. Pregled trenutnega stanja Flander zaključuje z mislijo, da je »v t. i. demokratičnih državah kriminološka 'doktrina zakona in reda' bergla kriminalitetne in kaznovalne politike, znanstveno neoporečen štrik ji drži 'crime science', 'demokratska kriminologija' pa je bolj kot ne 'kalimero' kriminološkega diskurza«.

Gorazd Meško je predstavil prispevek o legitimnosti institucij formalnega družbenega nadzorstva v času družbenoekonomske krize v Sloveniji. Poudaril je, da je preučevanje legitimnosti policijske dejavnosti in pravosodnih institucij ključno na področju sodobne kriminologije in študij kazenskega pravosodja. Zaupanje v organe družbenega nadzorstva, predvsem v policijo, je še posebej izrazito in pomembno v kriznih razmerah, negotovosti, ekonomskih pretresih in posledičnih, negativnih vplivih na vsa druga področja (socialo, izobraževanje, kulturo). Legitimnost vključuje vprašanja o legitimnosti (sociološke in psihološke perspektive), vprašanja postopkovne pravičnosti, distributivne pravičnosti (enaka obravnava ljudi) in moralne kredibilnosti nosilcev oblasti. Pregled študij o legitimnosti v Sloveniji in svetu je pokazal, da je policija med organi formalnega družbenega nadzorstva najbolj pogosto proučevana institucija, pri čemer je najbolj v ospredju legitimnost policijskega dela. Meško ugotavlja, da je pomembno, da policija v okviru policijskega dela v skupnosti še naprej skrbi za ustvarjanje občutka varnosti, vendar za to ni edina odgovorna. Predstavil je tudi ugotovitve primerjalne študije o legitimnosti, ki je še v teku, in vključuje Rusijo, Romunijo in Slovenijo. Prve ugotovitve kažejo, da je cinizem do pravnega sistema in norm dokaj nizek, vendar pa so legitimnost, postopkovna in distributivna pravičnost, moralna kredibilnost ter podrejanje zakonom zaznani negativno – najslabše v Romuniji, sledi Rusija in Slovenija.

V drugi sekciji so bili predstavljeni trije prispevki, in sicer o kazenskoprnem odzivanju na gospodarsko kriminaliteto, o finančni krizi v povezavi s finančno kriminaliteto ter o vplivu ekonomske krize na gibanje ekološke kriminalitete.

Matjaž Jager se je v svojem prispevku osredotočil na kontradiktorno vlogo države na področju gospodarske kriminalitete. Predstavil je notranja protislovja kazenskoprnega odzivanja na gospodarsko kriminaliteto, na primer: država

ima permanentno dolžnost za krepitev gospodarstva, hkrati pa je pravna država regulator mehanizmov gospodarskega poslovanja – tako torej ovira in hkrati odmika ovire gospodarskim subjektom. Izpostavil je očitno imunost storilcev pred kazenskopravno intervencijo, pri čemer država daje vtis, kot da ne ve, kako se lotiti tega področja na način, da bo »volk sit in koza cela«. Po avtorjevem mnenju je to vprašanje politične volje. Opozoril je tudi na omejenost preventivnih aktivnosti na področju gospodarske kriminalitete, ki ostaja v pristojnosti Ministrstva za notranje zadeve, čeprav vsekakor sodi tudi na področje drugih ministrstev (Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo, Ministrstvo za finance, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport itd.).

Bojan Dobovšek in Boštjan Slak sta pripravila prispevek o povezavi med finančno kriminaliteto in finančno krizo, ki je po njunem mnenju vzročna – finančna kriza je posledica finančne kriminalitete in ne neke vrste katastrofa, ki se nam je »zgodila«, kot jo populistično zaznavamo, tudi po zaslugi poročanja medijev. Ravnanje nekaterih ekonomskih sektorjev, med katerimi izpostavita finančni sektor (omenjena sta tudi energetski in gradbeni sektor), avtorja označujeta kot finančno kriminaliteto, ki jo omogoča in varuje sistemska korupcija. Opozorita tudi na zmanjšan ali celo popolnoma odsoten nadzor nad institucijami, ki upravljajo velike vrednosti. Pomanjkljiv oziroma odsoten nadzor omogoča nekontrolirano, tvegano in tudi kriminalno vedenje teh institucij. Avtorja izmed možnih ukrepov za izboljšanje stanja poudarita pomen preventive, med represivnimi ukrepi pa predlagata razčlenitev kaznivih dejanj s področja finančne kriminalitete na posamezna manjša kazniva dejanja, kar omogoča lažje preiskovanje in dokazovanje, opozorita še na potrebo po večji specializaciji preiskovalcev in na pomen povračila škode v okviru kazenskih sankcij.

Katja Eman je v svojem prispevku predstavila ugotovitve o vplivu gospodarske krize na gibanje ekološke kriminalitete v Sloveniji. Najprej je pojasnila, da je primarni razlog za storitev ekološke kriminalitete dobiček – bodisi v obliki izogibanja stroškov ali preko prodaje naravnih virov. Na podlagi pregleda kriminalitetne statistike avtorica zaključuje, da ni mogoče govoriti o izstopajočem porastu posameznih kaznivih dejanj zoper okolje, prostor in naravne dobrine na splošno, število tovrstnih kaznivih dejanj namreč iz leta v leto niha. Po opravljenih pogovorih s predstavniki institucij formalnega družbenega nadzorstva avtorica ugotovi, da slednji vendarle zaznavajo porast nezakonitega lova, ribolova, nezakonitega odlaganja odpadkov in tatvin lesa. Ugotovljen je torej dvojni vpliv ekonomske krize na gibanje ekološke kriminalitete v Sloveniji – tako pozitiven kot negativen. V pozitivnem smislu je propad gradbenih podjetij in s tem zapiranje gradbišč pripeljalo do zmanjšanja nezakonitega odlaganja gradbenih odpadkov, zmanjševanje proizvodnih kapacitet podjetij pa je prav tako vodilo v zmanjšanje izpustov v naravno okolje. S tega vidika torej ekološka kriminaliteta upada. Po drugi strani pa manjši podjetniki še vedno poskušajo znižati stroške obratovanja tako, da se poskušajo znebiti odpadkov na nezakonit način. Poleg tega se, zaradi neurejenosti odlagališč odpadkov, povečujejo tokovi odpadkov znotraj države in čezmejne pošiljke odpadkov. S tega vidika torej lahko govorimo o porastu ekološke kriminalitete.

V tretji sekciji so avtorji prispevkov razpravo o kriminaliteti, neredu in družbenem nadzorstvu prenesli na delo in učinkovitost organov pregona in nadzora, in sicer državno tožilstvo, policijo in zavode za prestajanje kazni zapora.

Tanja Ahčan je izpostavila pomembnost vloge državnih regulatorjev in nadzornikov pri preprečevanju in odkrivanju finančne kriminalitete, saj je finančna kriza razkrila številna odklonska ravnanja udeležencev globalnih finančnih trgov ter odprla množico vprašanj glede regulacije, nadzora in uspešnosti kazenskega pregona odgovornih posameznikov. Nadzor in regulacija finančnih trgov v Republiki Sloveniji temeljita na pravilih evropske zakonodaje in dobre prakse, ki jo oblikujejo mednarodne finančne institucije. Pri tem je avtorica opozorila, da šibkost regulacije in nadzora nista problem neustrezne strokovnosti in usposobljenosti posameznega nacionalnega regulatorja, ampak gre pri kaznivih ravnanjih udeležencev finančnih trgov za kriminaliteto belega ovratnika, vodilnih oseb finančnih lobijev. To pomeni, da gre pri neaktivnostih državnih nadzornikov bolj za vprašanje političnih in tudi kriminalnopolitičnih odločitev, zaradi česar je potrebno poseči po premišljenih reformah, predvsem v smislu preventivne vloge na področju finančne kriminalitete ter celovito obravnavanje delovanja in ukrepanje regulatorjev; ekonomskemu vidiku je potrebno dodati tudi pravni in politični vidik.

David Smolej je v predstavitvi prispevka z naslovom Učinkovitost policistov pri preiskovanju kaznivih dejanj v času ekonomske krize opozoril, da je ekonomska kriza do določene meje prizadela tudi slovensko policijo, predvsem na področju človeških virov, ki se ob upokojevanju policistov ne nadomeščajo. Avtor je izpostavil pomembnost odkrivanja in preiskovanja kaznivih dejanj (ki so v času ekonomske krize v porastu) kot ene izmed temeljnih nalog policije, kjer je pomembno, da policija postopa strokovno, zakonito in tudi učinkovito. Predstavil je rezultate analize ugotavljanja učinkovitosti dela policije, kjer je uporabil primerjavo statističnih podatkov policije s tožilstvom in sodišči v obdobju med 2007 in 2011. Ugotovil je, da se je v proučevanem obdobju odstotek preiskanih kaznivih dejanj s strani policije povečal za 3,2 % in odstotek podanih obtožb s strani tožilcev zmanjšal za 0,4 %. Avtor je v zaključku opozoril, da policijska statistika ne more biti (edino) merilo učinkovitosti in uspešnosti dela policije. Ker mora policija v času ekonomske krize delovati in izvajati svoje naloge ter ukrepe z manjšimi finančnimi in kadrovskimi viri, so se na to že odzvali odgovorni in spremenili zakonodajo, poenostavili postopke in zmanjšali administrativne ovire.

Lana Cvikl, Ana Oštir in Matjaž Ambrož so se dotaknili problematike slovenskega zaporskega prava z vidika pravil Evropskega sodišča za človekove pravice. Opozorili so na vedno iste izgovore vlad o proračunskih omejitvah, še posebej v času ekonomske krize, kadar so soočene z očitkom, da niso poskrbele za ustrezne bivalne pogoje v zaporih. Avtorji so poudarili, da nobene proračunske omejitve ne bi smele biti izgovor za zaporske razmere, ki kršijo elementarno človekovo dostojanstvo in pravice. Predstavili so analizo judikature Evropskega sodišča za človekove pravice z vidika položaja zaprtih oseb v Sloveniji in identificirali kritična mesta v slovenskem zaporskem pravu in praksi, ki bi lahko bila po primerih Mandić in Jović proti Sloveniji podlaga za nadaljnje obsodbe Slovenije pred tem sodiščem. Med najbolj relevantna in z vidika kršitve človekovih

pravic problematična področja spada 3. člen Konvencije, ki obravnava prepoved mučenja, nečloveškega in ponižujočega ravnanja. Čedalje bolj pomembne pravice so tudi pravica do zasebnega in družinskega življenja (8. člen), ki se uresničuje tudi z dovolj širokimi možnostmi korespondence in obiskov, nadalje svoboda izražanja (10. člen), ki vključuje tudi pravico do stikov z mediji in javno izražanje kritik zaporskega osebja, pravica do izpovedovanja vere ali prepričanja (9. člen) in ne nazadnje pravica skleniti zakonsko zvezo in osnovati družino (12. člen), vključno s pravico postati biološki starš. Avtorji so opozorili na pomembnost upoštevanja določil Konvencije ter spoštovanja človekovih pravic v slovenskih zaporih, ker je samo to rešitev pred novimi obsodbami Slovenije pred Evropskim sodiščem za človekove pravice.

Tema zadnje sekcije nacionalne kriminološke konference je bila kibernetška kriminaliteta.

Finančna kriza, mladi in kibernetška kriminaliteta je bil naslov prvega prispevka, avtorja Igorja Bernika. Opozoril je, da je v času finančne krize zaposlitev težko obdržati, še težje pa dobiti, pri čemer so mladi najbolj izpostavljena skupina, ker oboroženi z obilico znanja zaključujejo izobraževanja, na trgu dela pa zanje ni ustrezne perspektive. V iskanju možnosti in priložnosti za zaslužek se prav ti mladi hitro znajdejo v situacijah, ko postanejo žrtve kibernetških prevar, saj s pridobljenim znanjem in spretnostmi veliko časa preživijo v kibernetškem prostoru, ne zavedajo pa se tveganj, ki sta jih razvoj in tehnologija prinesla. Znan je pojav zaposlitve mladih v organizacijah, ki se ukvarjajo s kibernetško kriminaliteto (npr. spreminjanje kod v programih), pa čeprav o tem največkrat popolnoma nič ne vedo. Gre za primere hierarhično organiziranih kriminalnih skupin, ki so zelo pogoste v Romuniji, znani pa so tudi že primeri mladih iz Slovenije, ki so bili del takih združb (npr. primer mariborskih študentov računalništva in hekersko-kriminalne združbe Mariposa). Avtor je poudaril, da kibernetška kriminaliteta ni tehnično vprašanje, ampak je povezana predvsem s kulturo uporabnikov, zato je še toliko bolj pomembno izobraževanje in ozaveščanje ranljivih skupin, še posebej mladih.

Aleksandar Ilievski je predstavil svoj pogled na vpliv gospodarske krize na kibernetško kriminaliteto, ki se je, glede na dostopne podatke, v obdobju krize drastično povečala. Vpliv krize na kibernetško kriminaliteto je avtor proučil z vidika teorije rutinskih aktivnosti, ki (prenesena v polje kibernetške kriminalitete) predpostavlja, da je verjetnost napada v kibernetškem prostoru odvisna od motiviranosti storilca, ranljivosti žrtev in učinkovitosti kontrole nad tem prostorom. Avtor ugotavlja povečan motiv pri kibernetških storilcih v času krize (visoka tehnična izobraženost storilcev in njihova brezposelnost), obenem pa večjo ranljivost uporabnikov spletnih storitev (številne spletne goljufije, prevare, okužbe s škodljivimi nezaželenimi programi). Specifika vizualnega prostora, mednarodna razsežnost in kreativni napredek kibernetške kriminalitete pa predstavljajo velik izziv za organe pregona, ki se v času krize za nameček soočajo še s pomanjkanjem finančnih sredstev za opravljanje svojega dela. Avtor poudari velik pomen ozaveščenosti uporabnikov o pojavnih oblikah in potrebi po ustrezni zaščiti, kar lahko pripomore k zmanjševanju ranljivosti in škode, ki jo utegnejo utrpeti uporabniki.

Prispevek Kaje Prislan se je nanašal na dinamiko protestnih gibanj v kontekstu tehnologije in spletnih storitev. Prislan ugotavlja, da so se množična gibanja v zadnjem desetletju zaradi vpliva sodobne tehnologije – zlasti interneta – spremenila v strukturi, organizaciji, komunikaciji in razširjenosti. Pri organizaciji aktivističnih organizacij in kolektivnih akcij aktivisti najpogosteje izkoriščajo spletna socialna omrežja. Uporabljajo jih za širjenje idej, sporočil, pozive, rekrutiranje podpornikov itd. Avtorica je predstavila tudi ugotovitve raziskave o vplivu spletnih socialnih omrežij na dinamiko protestov v Sloveniji. Zaključuje, da je pomembno vlogo odigralo omrežje Facebook, predvsem pri širjenju protestnih sporočil in pri pozivanju ljudi k aktivni udeležbi. Prav tako se je uporabljal za organizacijo aktivnih podpornikov, med splošno populacijo pa kot vir informiranja o preteklih in prihodnjih dogodkih.

Med glavnimi sporočili konference so organizatorji izpostavili potrebo po uravnoveženosti preventive in represije. Udeleženci konference so izpostavili problem, da so v veliki meri obsojeni manjši kriminalci, t. i. kurji tatovi, medtem ko je obsodb s področja velikega kriminala malo. Po besedah Alenke Šelih je razlog v tem, da je odkrivanje t. i. 'majhnega kriminala' najlažje, 'večji kriminal' pa je težje odkrivati in procesirati. Dodala je še, da organi pregona za odkrivanje primerov velikega kriminala vse do pred kratkim niso bili ustrezno usposobljeni. Prav tako je Zoran Kanduč še dodatno opozoril, da se povzročitelje primerov 'velikega kriminala' v medijih in družbi še vedno obravnava z vsemi častmi. Napočil je čas, da zopet obvelja osnovno načelo enakosti pred zakonom, zapisano v slovenski ustavi, temeljni listini človekovih pravic in svoboščin ter ne nazadnje tudi dolžnosti.

Maja Jere, Aleš Bučar-Ručman, Katja Eman